

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

"CİNAYƏT HÜQUQU" KAFEDRASI

"CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNNİ ÜZRƏ

MÜHAZİRƏ

Mövzu № 9 : "Cinayətin subyektiv cəhəti"

vaxt – 6 saat
mühazirə – 2 saat
seminar – 2 saat
təcrübə - 2 saat

Tərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.

Protokol № _____ « ____ » _____ 2016-cı il

B A K I - 2016

Mövzu № 9

"Cinayətin subyektiv cəhəti"

Plan:

GİRİŞ

1. Cinayətin subyektiv cəhətinin anlayışı və əhəmiyyəti.
2. Cinayətin subyektiv cəhətinin əsas və əlavə əlamətləri.
3. Səhv və onun məsuliyyətə təsiri.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 2020;
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Bakı, 2020, mad. 3, 4, 7, 14, 24-26, 59, 61, 122, 129;
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, 2019.
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanı. Bakı, 1998
5. F.Y.Səməndərov. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
6. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Под. Ред. Ветрова Н.И. и Ляпунова Ю.И. М., 2012
7. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2016.
8. Ахмедов М.Б. Критерии истины в процессе познания уголовного закона. Баку, 1994
9. Х.Д. Алекберов .Преступность и компромисс. Баку,1992;
- 10.А.В.Naumov. «Cinayət hüququ». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 1998;
- 11.Аğayев İ.А. Cinayət tərkibi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2005
12. Qarayev T., Şəmsizadə R. Cinayətin tövsifinin nəzəri əsasları. Bakı, 1984

GİRİŞ

Cənab kursantlar !

Keçən mühazirədə biz. "Cinayətin subyekti" mövzusunda öyrəndik və qeyd etdik ki, cinayətin subyekti qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış fiziki, anlaqlı şəxsdir. Həmin mühazirədə cinayətin subyektinin əlamətlərini araşdırmaqla yanaşı, sərxoş vəziyyətdə ictimai-təhlükəli əməl törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətindən danışdıq. Bütün bunlarla yanaşı, qeyd etdik ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində anlaqlılığın istisna etməyən psixi pozuntusu olan şəxslərin cinayət məsuliyyəti barədə düzünə göstəriş vardır.

Bu günki mövzuda cinayətin subyektiv cəhətinə anlayış verərək, onun əlamətlərini sadalayacaq və cinayətin subyektiv cəhətinin cinayət hüququ əhəmiyyətindən danışacağıq.

Bununla yanaşı, cinayətin subyektiv cəhətinin əsas və fakultativ əlamətlərini aydınlıq gətirməklə yanaşı, cinayətin tövsifində onların rolu aydınlaşdırılacaqdır.

Bundan başqa, biz həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyətə malik olan "Səhv və onun məsuliyyətə təsiri" barədə danışacaq və təcrübi misallar göstərməklə, bu cür mürəkkəb məsələlərin həllində cinayətin subyektiv cəhətinin rolunu aydınlaşdıracağıq.

Sual 1

Cinayətin subyektiv cəhətinin anlayışı və əhəmiyyəti

Bildiyiniz kimi, əməlin kriminallığını şərtləndirən onun 4 zəruri ünsürüdür. Bu elementlərdən biri də insan psixikası ilə bağlı olan subyektiv cəhətdir.

Subyektiv cəhət – cinayət törədilməsi ilə əlaqədar şəxsin psixi fəaliyyəti olub, ictimai-təhlükəli əməli etməyə qətiyyət yaradan tələbatı əməlin obyektiv əlamətinin şüurda əks olunmasını və bunlara münasibəti bildirir.

Cinayətin subyektiv cəhəti psixi proses və psixi münasibət kimi cinayətin törədilməsi ilə bağlı olur. Belə ki, kriminal əməl törədilənə qədər vadar edən daxili tələbatlar əmələ münasibəti formalaşır, cinayətin törədilməsində hüquqi əhəmiyyət kəsb edən rol oynayır.

Cinayətin subyektiv cəhətini xarakterizə edən təqsir, motiv və məqsəd cinayət qanununda göstərilir və törədilən hər bir konkret əməldə bunların aydınlaşdırılması lazım gəlir. Subyektiv cəhətin bu elementləri adətən, biri digərinin tərkib hissəsi olmayıb, müstəqil psixoloji hadisələrdir.

Cinayətin subyektiv cəhətinin ünsürləri haqqında bəzi fikir ayrılıqları vardır. Bəzi alimlər belə hesab edirlər ki, motiv və məqsəd təqsirin tərkib hissəsi kimi çıxış edir və ümumiyyətlə, cinayətin subyektiv cəhəti təqsirdən ibarətdir.

Başqa qrup müəlliflər isə haqlı olaraq hesab edirlər ki, təqsir subyektiv cəhətin mühüm elementidir, lakin, onu tam əhatə etmir, motiv və məqsəd müstəqil ünsür kimi onun tərkibinə daxil olur.

Motiv və məqsəd psixoloji funksiyalarına görə təqsirdən fərqlənir, ondan əvvəl yaranır, kriminal əmələ aparıcı yolu ifadə edir. Bu səbəbdən də motiv və məqsədi təqsirin məzmununa daxil etmək olmaz. Əks halda, törədilən hər bir cinayətdə bu ünsürlər aydınlaşdırılmalıdır. Bu isə praktiki olaraq mümkün deyil və məhkəmə təcrübəsi ciddi çətinlik qarşısında qalır. Məlumdur ki,

ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərdə ancaq davranışın motiv və məqsədini aydınlaşdırmaq olar. Eləcə də, qəsdlə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normaların əksəriyyətində motiv və məqsəd tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmur. Belə bir çox cinayətlərdə motiv və məqsəd araşdırılmadan da əmələ hüquqi qiymət vermək olur. Bəzi hallarda şəxs qəsdən törətdiyi ictimai-təhlükəli nəticəni dərk etsə də, motivi dərk edə bilmir, hansı hisslərin altında cinayət törətdiyini anlaya bilmir. Bu səbəbdən cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan normaların da az hissəsində motiv və məqsəd cinayətin tövsifedici əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Bundan fərqli olaraq, təqsir - subyektiv cəhətin mərkəzi ünsürüdür və törədilən hər bir cinayətdə araşdırılır. Buna görə də, təqsir subyektiv cəhətin zəruri əlamətidir.

Motiv və məqsəd hər bir halda araşdırılmadığından subyektiv cəhətin fakultativ əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayət törədən şəxsin keçirdiyi iztirab, emosiya subyektiv cəhətdə xüsusi yer tutur. Cinayətin hazırlanması və törədilməsində şəxsin emosiyası onun motiv və məqsədinin formalaşdırılmasına ciddi təsir göstərmişsə, ona hüquqi qiymət verilir. Motivün yaranmasında göstərdiyi təsirdən asılı olaraq qanunverici birinci halda emosional vəziyyəti səciyyələndirən əlaməti tərkibə daxil edərək məsuliyyətin differensiasiyasına nail olur (AR CM, mad. 122, 129), başqa halda ona məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi əhəmiyyət verir (AR CM, mad. 59, 8-ci bənd).

Cinayətin subyektiv cəhətinin əhəmiyyəti

Cinayətin subyektiv cəhəti hüquqi əhəmiyyətə malik olub, bir çox praktiki əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin həllinə imkan yaradır. Subyektiv cəhətin köməyi ilə cinayətə bənzəyən ictimai-təhlükəli əməlləri cinayətdən fərqləndirmək olur. Aşağıdakı misallar buna bariz nümunədir.

Təqsirlə əhatə olunmayan ictimai-təhlükəli nəticə ilə bağlı olan əməllərin törədilməsi (AR CM, mad. 36-40).

Yalnız qəsdən törədilməsi cinayət sayılan əməllərin ehtiyatsızlıqla törədilməsi (AR CM, mad. 122, 123).

Qanunla kriminallığı müəyyən məqsədlə, motivlə, yaxud şəxsi niyyətlə əlaqələndirilən əməllərin belə motiv, məqsəd və niyyət olmadan törədilməsi başqa cinayət tərkibini yaradır. Bu zaman həmin cinayəti xarakterizə edən motiv, məqsəd, şəxsi niyyət mövcud olur. Məsələn, subyektiv cəhətin bu ünsürlərindən asılı olaraq nəqliyyat vasitəsini qaçırma bir halda Cinayət Məcəlləsinin 177-ci, başqa halda isə 185-ci maddəsi ilə tövsif olunacaqdır.

Obyektiv cəhətinə görə oxşar olan bir sıra cinayətlər subyektiv cəhətin köməyi ilə fərqləndirilir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 120 124, 126 və 131-ci maddələrində və s. normalarda nəzərdə tutulan cinayətlər. Belə halda cinayətin subyektiv cəhəti daha diqqətlə araşdırılmalıdır.

Kriminal əməlin xarakteri, ictimai təhlükəliliyi, təqsirkarın şəxsiyyətinin təhlükəliliyi təqsirin məzmunundan və təqsir dərəcəsindən asılı olur.

Sual 2

Cinayətin subyektiv cəhətinin əsas və əlavə əlamətləri

Cinayət hüququnda mövcud olan təqsir anlayışı 50-ci illərdə bu problem ətrafında gedən qızğın müzakirələrin nəticəsidir. Bu dövrdə bəzi kapitalist ölkələrin cinayət hüququnda təqsir şəxsin törətdiyi ictimai-təhlükəli əməlinə psixi münasibəti kimi deyil, cinayətlə, şəxsin şəxsiyyəti ilə bağlı obyektiv və subyektiv hallara məhkəmə tərəfindən verilən qiymət kimi müəyyən edilirdi. Sözsüz ki, bu mövqe ilə razılaşmaq olmazdı. Bu məhkəmə təcrübəsinə mənfi təsir göstərir, qanunçuluğun kobud surətdə pozulmasına gətirib çıxarırdı.

Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsi müttəhim üçün təqsir müəyyən etmir, yalnız qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada törədilmiş ictimai-təhlükəli əməldə şəxsin təqsirli olub-olmadığını müəyyən edən hökm çıxarır. Belə mövqe Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun "Qəsdən adamöldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 3 may 1993-cü il tarixli 2 sayılı qərarında təsbit olmuşdur. Törədilən hər bir cinayətdə məsuliyyətin müəyyən edilməsi, şəxsiyyətin qiymətləndirilməsi üçün şəxsin təqsiri, motiv və məqsədi araşdırılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində təqsirə aşağıdakı kimi anlayış verilmişdir: "Əməli yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törətmiş şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır".

Beləliklə, təqsir cinayət qanununun dövlət adından pislədiyi şəxsin ictimai-təhlükəli əməlinə və onun nəticəsinə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında mövcud olan psixi münasibətdir. Təqsirin məzmunu, forması və mahiyyəti fərqli anlayışlardır. Məzmun hadisə və prosesin bütün əsas əlamətlərini əhatə edir. Təqsir əmələ psixi münasibət ifadə etdiyi üçün onun məzmununa psixi elementlərin – şüurun, iradənin, emosiyanın məcmusu daxildir.

Hər bir psixoloji akt üç elementi – şüuru, iradəni, emosiyanı nəzərdə tutur. Onlar ayrılmaz əlaqədədir, yalnız nəzəri araşdırmalarda ayrılıqda tətbiq oluna bilərlər.

Əqli moment – şüurun köməyi ilə insan düşdüyü konkret şəraiti dərk etmir və məhdudlaşmır, öz əməlinin sosial mənasını, cəmiyyət üçün əhəmiyyətini, siyasi, mənəvi və hüquqi tələblərə uyğun gəlib-gəlməməsini dərk edir. Belə məzmununda idrak fəaliyyəti təqsirin qəsd forması üçün xarakterikdir.

Bəzən isə insan düşdüyü şəraitdən asılı olaraq öz hərəkətlərinin əhəmiyyətini, nəticəsini dərk edə bilmir. Bu halda şəxsin dərk etmə imkanı aradan qalxmır. Psixikanın gecikmə funksiyasının təsiri altında dərk etməmə heç də şüurun olmaması deyil, insan həyatında antoqonist qüvvələrin toqquşması ilə əlaqədar fəal prosesin ifadəsidir. Sadalanan əlamətlər isə ehtiyatsızlığa xasdır.

İradi moment. İradə insanın praktiki fəaliyyətini tənzim edir. İradi fəaliyyətinin sayəsində insan öz hərəkətlərinə nəzarət və rəhbərlik edir. Bu zaman insan cəmiyyət üçün təhlükəli olmayan davranış növünü seçmək imkanına malik olduğu halda, hüquqazidd davranış aktı seçdiyi üçün məsuliyyətə cəlb olunur.

Kriminal əməl müəyyən qədər qeyri-iradi olaraq törədilə bilər. Lakin, bu zaman şəxsin iradi imkanları aradan qalxmır, o, öz hərəkətlərinə qismən rəhbərlik edə bilər və bu hal şəxsin məsuliyyətinin əsası kimi çıxış edir.

Emosional moment. Emosiya insanın hər bir əməlinin, eləcə də, cinayət əməlinin zəruri elementidir. Cinayət qanunvericiliyində emosional hissləri xarakterizə edən əlamətlər nəzərdə tutulmasa da, bu hisslər insanın əməlin törədilməsində motivinin formalaşmasında iştirak edir. Hər bir halda şəraitdən asılı olaraq insan izzət keçirə bilər. Belə izzətin dərinliyi şəxsi affekt vəziyyətinə sala bilər. Cinayətin törədilməsində müxtəlif rol oynayan emosiya

bəzən motivə çevrilir. Məsələn, qorxu və ya nifrət hissləri altında əməlin törədilməsi.

Təqsirin mahiyyəti. Təqsirin mahiyyətinin açılması onun sosial-əxlaqi mahiyyətinin aydınlaşdırılması ilə bağlıdır. Bu isə eyni zamanda şəxsin və təqsirdən ibarət psixoloji münasibətin xüsusiyyətlərini təhlil etməyi tələb edir.

Təqsirin sosial mahiyyəti cinayət qanunu ilə qorunan obyektlərə, cəmiyyətin mənafeyinə ziyan yetirən şəxsin ictimai-təhlükəli əməlində ifadə olunan mənfi münasibətdir. Belə mənfi münasibət bir halda cəmiyyətə qatı zidd baxışlarla, digər halda isə mürəkkəb və münaqişəli şəraitlə bağlı ola bilər. Şəxsin kriminal əməli həyat üçün mühüm olan ictimai münasibətlərə və ya ayrı-ayrı fərdlərin mənafeyinə zərər yetirir. Şəxsin bu ictimai-təhlükəli əməlinə görə yaranan cinayət məsuliyyəti dövlətin və xalqın cinayətə, onu törətmiş şəxslərə cavabını, mənfi qiymətini ifadə edir.

Cinayət qanunvericiliyi təqsirin forması kimi qəsd və ehtiyatsızlığı nəzərdə tutur. Şəxsin cəmiyyətə mənfi münasibəti ancaq bunlarda ifadə olunduğundan bu elementlər cinayət tərkibinin zəruri hissəsi kimi çıxış edirlər.

Təqsirin geniş yayılmış forması olan qəsdin Cinayət Məcəlləsinin 25-ci maddəsində anlayışı verilmişdir: "Birbaşa və dolaylı qəsdlə törədilmiş əməl (hərəkət və hərəkətsizlik) qəsdən törədilmiş cinayət sayılır.

Respublikamızın cinayət qanunvericiliyində ilk dəfə olaraq qəsdin birbaşa və dolaylı qəsd növləri fərqləndirilmişdir. Qanunun 25-ci maddəsinin 2-ci hissəsində birbaşa qəsdin anlayışı təsbit olunmuşdur: "Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) ictimai-təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai-təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmişdirsə, bu halda cinayət birbaşa qəsdlə törədilmiş hesab olunur".

Qanunda anlayışı verilən birbaşa qəsdin aşağıdakı əqli və iradi ünsürləri vardır:

1. Şəxsin öz əməlinin ictimai-təhlükəli olduğunu dərk etməsi;

2. Əməlin ictimai-təhlükəli nəticəsini qabaqcadan görməsi;

3. Bu nəticəni arzu etməsi.

Yuxarıda göstərilən birinci iki hal – əqli ünsürə, üçüncü hal isə – iradi ünsürə aiddir. Dolayı qəsdən fərqli olaraq, birbaşa qəsdə şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticəsini görməklə bərabər, bu nəticəni arzu edir.

Törədilmiş əməlin faktiki hallarının dərk edilməsi cinayətin obyektiv elementlərinin ünsürlərinin şüurla əhatə olunmasını nəzərdə tutur. Şüurla əhatə olunan bu halların həcmi cinayətin predmet məzmununu təşkil edir. Cinayətin predmet və məzmunu cinayət tərkibinin formal, yaxud da maddi quruluşa malik olmasından asılı olaraq fərqləndirilir. Formal tərkibli cinayətlərdə əməlin ictimai-təhlükəli xarakteri şəxsin şüuru ilə əhatə olunur (məsələn, hərbi xidmətdən boyun qaçırma).

Maddi tərkibli cinayətlərdə isə ictimai-təhlükəli əməllə yanaşı, nəticə də şüurla əhatə olunur.

Qəsdən törədilən bəzi əməllər doğurduğu nəticələrin ağırlığına görə fərqlənir (məsələn, qəsdən bədənə ağır zərəri vurma, az ağır zərər vurma, qəsdən bədənə yüngül zərər vurma).

Törədilən əməldə şüurla əhatə olunan nəticənin ağırlığı ilə faktiki baş verən nəticə arasında uyğunluq olmadıqda, qəsdin istiqamətindən asılı olaraq şüurla əhatə olunan nəticəyə görə məsuliyyət həll edilir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında" 14 may 1999-cu il tarixli qərarında deyilir ki, "əgər şəxsin niyyəti xeyli miqdarda, külli miqdarda əmlakın oğurlanmasına yönəlmişdirsə, lakin təqsirkar öz iradəsindən asılı olmayan tələblərdən buna nail ola bilməmişdirsə, oğurlanan əmlakın faktiki miqdarından asılı olmayaraq əməl xeyli miqdarda, külli miqdarda əmlakın oğurlanmasına cəhd kimi tövsif edilməlidir".

Əməllə ictimai-təhlükəli nəticə ilə yanaşı, cinayətin edilmə üsulunun məkan, zaman, habelə şəxsiyyəti xarakterizə edən əlamətlərin tərkibə daxil edilməsi və ya bu əlamətlərə görə məsuliyyət müəyyən olunması üçün təqsirkarın bu əlamətləri dərk etməsi tələb olunur. Məsələn, şəxs o halda xüsusi amansızlıqla adam öldürməyə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilər ki, o, şəxsi öldürərkən, ona və ya yaxınlarına əzab verdiyini dərk etsin və bunu arzulasin.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun "Qəsdən adam öldürmə barəsində işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 3 may 1993-cü il tarixli qərarında obyektiv olaraq deyilir ki, "qəsdən adam öldürməni ümumi təhlükəli üsulla adam öldürmə kimi tövsif etmək üçün təqsirkar şəxsin öz əməlinin zərərçəkmiş şəxsdən başqa digər şəxslərin həyatı üçün təhlükəli olduğunu dərk etməsi vacibdir.

Zərərçəkmiş şəxsin demoqrafik vəziyyəti, şəxsiyyəti ilə bağlı əlamətlər daxil edilmiş tərkiblər üzrə o halda məsuliyyət yaranır ki, təqsirkar şəxs həmin əlamətləri dərk etmiş olsun (məsələn, yetkinlik yaşına çatmayanları cinayətkar fəaliyyətə cəlb edən şəxsin onlar yetkinlik yaşına çatmadıqlarını bilməsi).

Obyekt və predmet göstərilmiş cinayət tərkibləri üzrə məsuliyyət də təqsirkarın bu elementləri dərk etməsini şərtləndirir. Məsələn, güclü təsir edən və zəhərli maddələri qanunsuz hazırlamağa, əldə etməyə görə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün təqsirkarın həmin maddələrin güclü təsir edən və ya zəhərli olduğunu bilməsi vacibdir.

Qəsdən törədilən cinayətlərin məsuliyyəti ağırlaşdıran hallara olan psixi münasibət fərqlidir. Qəsdən adam öldürmədə (CM-si, mad. 120) ağırlaşdırıcı hallara psixi münasibət qəsd, sağlamlığa ağır zərər vurmaqla (CM-si, mad. 126) şəxsin blümünə münasibət ehtiyatsızlıq formasındadır.

İctimai-təhlükəli nəticə şüurla əhatə olunmadıqda, əməl qəsdə görə tövsif olunur. Məsələn, hamiləliyin pozulmasına səbəb olan əməl o halda sağlamlığa

zərər vurma hesab oluna bilər ki, sağlamlığa az ağır zərər vurmağa niyyəti olan təqsirkar qadının hamilə olduğunu bilsin. Şəxs bu halı bilmirsə, onun əməli sağlamlığa ağır zərər vurma kimi tövsif olunur.

Düzünə qəsd dolayı qəsddən iradi ünsürünə görə fərqlənir. Düzünə qəsdlə törədilən cinayətdə şəxs öz əməlinin nəticələrini arzu edir, lakin dolayı qəsddə arzu etməyərək ona şüurlu surətdə yol verir.

Məhkəmə təcrübəsində qəsdlə törədilən cinayətlərin əksəriyyətini birbaşa qəsdlə törədilən cinayətlər təşkil edir. Lakin, bununla yanaşı, dolayı qəsdlə törədilən cinayətlər də vardır.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində 3-cü hissəsində dolayı qəsdə aşağıdakı kimi anlayış verilmişdir: "Şəxs öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai-təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai-təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş, lakin bunları arzu etməmiş və belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu halda cinayət dolayı qəsdlə törədilmiş hesab olunur".

Dolayı qəsdin əqli və iradi ünsürləri aşağıdakılardır:

1. Şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli olduğunu dərk edir;
2. Belə əməlin ictimai-təhlükəli nəticəyə səbəb olacağı imkanını qabaqcadan görür;
3. Baş verəcək nəticəni arzu etməsə də, şüurlu surətdə öz əməlinə yol verir.

Dolayı qəsdin əqli ünsürü birbaşa qəsddə olduğu kimidir. Fərq yalnız iradi ünsürdə mövcuddur, düzünə qəsddə şəxs ictimai-təhlükəli nəticəni arzu edirsə, dolayı qəsddə şəxs buna yol verir. Dolayı qəsdin mahiyyəti odur ki, şəxsin qabaqcadan gördüyü ictimai-təhlükəli nəticəni ona nə son, nə də ara məqsədi kimi lazım deyil, lakin, dövlət mənafeyinə, ictimai mənafeyə biganəlik göstərərək əməli törədir.

Cinayət qanunvericiliyində tərkibin qurulması, məsuliyyətin müəyyən edilməsi qəsdin növlərindən asılı olmayaraq həyata keçirilir, yəni qəsdə

görə məsuliyyəti yüngülləşdirən əlamətlər mövcud deyil. Törədilən cinayət qəsdin növündən asılı olmayaraq həmin əməli nəzərdə tutan tərkiblə tövsif edilir. Yanakı qəsdlə törədilən cinayətdə şəxsin nə əməli, nə də ki, niyyəti konkret nəticəyə istiqamətlənmədiyindən, belə əmələ hazırlıq və ya cəhd mövcud ola bilməz. Cinayətə hazırlıq və cəhd yalnız birbaşa qəsddə mövcud ola bilər. Birbaşa qəsddən fərqli olaraq formal tərkiblərdə nəzərdə tutulan cinayətlər dolaylı qəsdlə törədilə bilməz.

Birbaşa və dolaylı qəsdlə yanaşı, məhkəmə təcrübəsində qəsdin aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

1. Əvvəlcədən düşünülmüş qəsd;
2. Qəflətən baş verən qəsd;
3. Affektlə bağlı olan qəsd;
4. Alternativ qəsd;
5. Qeyri-müəyyən qəsd;
6. Konkret qəsd (müəyyən qəsd) və s.

Əvvəlcədən düşünülmüş qəsdlə törədilən cinayətlərə qəsdin yanaşmasından müəyyən müddət keçməsi xüsusiyyəti xasdır. Bu əlamət bir tərəfdən şəxsin cinayət törətməsində tərəddüd etməsi ilə xarakterizə olunursa, digər tərəfdən, təqsirkarın şəxsiyyətinin qiymətləndirilməsi meyarı kimi çıxış edə bilər. Belə ki, şəxs öz əməlini həyata keçirmək üçün plan hazırlayır, üsul və vasitələr seçir.

Qəflətən baş verən qəsd mövcud şəraitin təsiri altında formalaşır. Cinayətin törədilməsi üçün real imkan yaranır və yaranmış vəziyyət şəxsə cinayət törətmək istəyi yaradır. Məsələn, nəzarətsiz əmlakın oğurlanması.

Affektlə bağlı olan qəsd zərərçəkmişin hüquqazidd və ya əxlaqa zidd hərəkətlərinin təsiri nəticəsində meydana gəlir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində affektlə bağlı olan iki cinayəti nəzərdə tutan 2 norma əks olunmuşdur (CM-si, mad. 122, 123).

Konkret (müəyyən) qəsd. Qəsdin bu növündə şəxs öz əməlinin baş verə biləcəyi nəticələrinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri barədə kifayət qədər bilgiyə malik olur və əməlini bu nəticəyə istiqamətləndirir. Şəxsin iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən nəticə baş vermədikdə, onun məsuliyyəti həmin əmələ cəhdə görə müəyyən olunur.

Qeyri-müəyyən qəsdlə törədilən cinayətlərdə şəxs öz əməlinin nəticəsini ümumi formada görsə də, onun konkret nədən ibarət olacağını müəyyənləşdirə bilmir. Məsələn, dava-dalaş zamanı bir-birinə zərbələr yetirən şəxslər sağlamlığa yüngül, az ağır, ağır zərər vuracaqlarını yəqin bilmirlər. Belə hallarda məsuliyyət konkret baş verən nəticəyə görə müəyyən olunur.

Cinayət hüququnda ehtiyatsızlıq və onun növləri.

Cinayət hüququnda ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər qəsdən törədilən cinayətlərlə müqayisədə az ictimai-təhlükəlilik sayılır. Lakin, bu əlamət heç də belə əməllərin cəmiyyətdə sosial təhlükəliliyin azlığına dəlalət etmir, əksinə, bəzən ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin yetirdiyi ziyan qəsdlə törədilən cinayətlərin vurduğu ziyandan çox olur.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər, səhlənkarlıq, laqeydlik müəyyən olunmuş təhlükəsizlik qaydalarını pozma və s. bu kimi hallar nəticəsində baş verir. Məsələn, hər il müxtəlif ölkələrdə baş verən geniş miqyaslı yanğınlar, böyük sənaye müəssisələrində baş verən dağıntılar dövlətə əhəmiyyətli dərəcədə ziyan yetirir.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətləndiyi bir dövrdə ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərin dairəsi təbii ki, genişlənmişdir. İxtira olunan yeni texnikalar eyni zamanda təhlükə mənbəyi kimi cəmiyyətə "bəxş olunur". Bu da təhlükəsizlik qaydalarına ciddi riayəti tələb edir.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər psixoloji mexanizminə, cəmiyyət əleyhinə olan əlaqəsinə görə qəsdən törədilən cinayətlərdən fərqlənir. Belə ki, qanunla qorunan ictimai münasibətlərə ziyan ehtiyatsızlıq şəxsin cəmiyyətə zidd baxışları ilə deyil, yüngül fikirliyi və diqqətsizliyi ilə bağlı

olur. Cəmiyyətin mənafeyi onun üçün əhəmiyyət kəsb etmir, qorunan ictimai münasibətlərə laqeyd münasibət yaranır və cinayət törətməsi ilə nəticələnir. Belə münasibəti isə, şəxsdə yorğunluq, səhhətinin vəziyyəti, ailə-məişət problemləri və s. hallar nəticəsində formalaşır.

Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə qarşı mübarizə məqsədi ilə belə əməlləri nəzərdə tutan normaların sanksiyalarının şərtləndirilməsini əhəmiyyətli saymaq düzgün olmazdı. Məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, belə əməllərə görə tətbiq olunan cəzalar sanksiyanın orta həddində müəyyən olunmuş, azadlıqdan məhrumetmə cəzası azlıq təşkil etmişdir. Yeni Cinayət Məcəlləsində ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərə görə tətbiq olunan cəzaların yumşaldılması özünü biruzə vermişdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 26-cı maddəsinin 1-ci hissəsində ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətin anlayışı aşağıdakı kimi formulə edilmişdir: "Cinayətkarcasına özünügüvənmə və ya cinayətkarcasına ehtiyatsızlıq nəticəsində törədilən əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət sayılır".

Cinayət qanunvericiliyi ehtiyatsızlığın 2 növünü fərqləndirir: cinayətkarcasına özünügüvənmə və etinasızlıq.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 26-cı maddəsinin 2-ci hissəsində cinayətkarcasına özünügüvənmənin anlayışı verilmişdir: "Şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsasolmadan onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına özünügüvənmə nəticəsində törədilmiş cinayət sayılır".

Qanunda özünəgüvənməyə verilən anlayış əməli tam əhatə etmir. Anlayışdan belə məna hasil olunur ki, nəticənin baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq, əməl cinayət sayılır. Professor F.Y.Səməndərovun cinayətkarcasına özünəgüvənməyə verdiyi anlayışı daha dolğun hesab etmək olar: "Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai-təhlükəli

nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onun qarşısını alacağını güman etsə də, belə nəticələrin baş verməsinin qarşısını ala bilməmişsə, bu əməl cinayətkarcasına özünəgüvənməklə törədilən cinayət hesab olunur".

Cinayətkarcasına özünəgüvənmə aşağıdakı ünsürlərdən ibarətdir:

1. Şəxs öz əməlini ictimai-təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür;

2. Heç bir əsas olmadan təhlükənin qarşısını alacağına yüngül fikirliliklə bel bağlayır.

Birinci əlamət özünəgüvənmənin əqli ünsürünü, ikinci əlamət isə iradi ünsürünü təşkil edir. Burada şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələrə səbəb olacağı imkanını qabaqcadan görür. Lakin, onun nəticəsinə kriminal niyyəti yönəltmir. Buna görə də, yalnız nəticədən asılı olaraq əməl kriminal sayıla bilər. Şəxs öz peşəkarlığına, biliyinə, hava şəraitinə və s. amillərə əsasən nəticənin baş verməyəcəyini güman edir. Məsələn, şəxs öz peşəkarlığına inanaraq, əyləc sistemi nasaz olan nəqliyyat vasitəsini idarə edir və nəticədə avtomobil qəzası törədir.

Baş verə biləcək nəticəyə psixi münasibətə görə dolayı qəsd və özünəgüvənmə bir-birinə oxşardır. Hər iki halda baş verə biləcək nəticə dərk edilir. Lakin, dolayı qəsdlə törədilən cinayətlərdə şəxsin nəticəyə laqeyd münasibəti yaranır, nəticənin qarşısının alınmasına heç bir əsas olmur və bu haqda təqsirkar fikirləşmir. Özünəgüvənmə ilə törədilən cinayətlərdə isə təqsirkar baş verə biləcək nəticənin qarşısını almaqla, hər hansı bir amilə əsaslanır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 26.3-cü maddəsində etinasızlığa aşağıdakı kimi anlayış verilmişdir: "Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai-təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək, qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi

halda, onları görməmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur".

Etinasızlığın ünsürləri aşağıdakılardır:

1. Şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələrini qabaqcadan dərk etmir;
2. Belə nəticələri görmək onun vəzifəsidir;
3. Şəxsin belə nəticələri görmək imkanı olur.

Cinayətkarcasına ehtiyatsızlıq şəxsin cəmiyyətin nəməfeyinə laqeyd münasibəti, xidməti və peşə vəzifələrini yerinə yetirərkən diqqətsizlik göstərməsi və s. bu kimi halların nəticəsində yaranır.

Etinasızlığa görə məsuliyyət 2 şərtə əsaslanır:

1. Şəxsin ictimai-təhlükəli nəticəni görmək vəzifəsinin olması;
2. Belə nəticəni görmənin mümkünlüyü.

Şəxsin ictimai-təhlükəli nəticəni görmək vəzifəsi qanunvericiliyə, qoyulmuş birgəyaşayış qaydalarına, xidməti və peşə vəzifələrini tənzim edən qaydalara əsaslanır. Bununla yanaşı, şəxs o zaman məsuliyyətə cəlb oluna bilər ki, ictimai-təhlükəli nəticəni qabaqcadan görmək mümkün olsun. Əks halda baş vermiş hal təsadüfi hadisə (kazus) kimi qiymətləndiriləcək. Belə təsadüfi hadisələr şüurla əhatə olunmur, ictimai-təhlükəli nəticəyə heç bir psixi münasibət ifadə edilmir. Məsələn, şəxs meşədə (xüsusi icazə verilmiş yerdə) ov edir. Onun atdığı güllə təsadüfən oradan keçən bir nəfərə dəyir və nəticədə həmin şəxs həlak olur.

Şəxs öz əməlindən doğan nəticəni görməmiş və görməli deyildir.

Təqsirin qarışıq forması

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində təqsirin qarışıq forması birbaşa nəzərdə tutulmur, yalnız qəsdin və ehtiyatsızlığın anlayışı verilmişdir. Lakin, subyektiv əməlinə, onun nəticəsinə psixi münasibətin elə forması var ki, bu ehtiyatsızlığa və ya qəsdə verilən anlayışa uyuşmur.

Təqsirin qarışıq formasına görə kriminal əməllərdə qəsd və ehtiyatsızlıq arasında qarşılıqlı əlaqə təqsirin hər hansı formasına uyğun gəlir. Bu zaman

eyni vaxtda əmələ qəsd, onun nəticəsinə isə ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibət formalaşır. Törədilən ictimai-təhlükəli əməldə qəsd və ondan doğan ictimai-təhlükəli nəticəyə psixi münasibət aydınlaşdırılmalıdır. Əks halda, subyektiv təqsirləndirməyə yol verilərdi. Belə ki, ictimai-təhlükəli nəticə baş versə də, şəxsin əməlində təqsir olmadıqda, məsuliyyət yaranmayacaqdır.

Məhkəmə təcrübəsində rast gəlinən təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətlər 2 qrupa ayrılır.

Birinci qrupa daxil olanlar – xüsusi təhlükəsizlik qaydalarının pozulması nəticəsində törədilən cinayətlərdir. Belə əməllərdə məsuliyyəti şərtləndirən amil nəticənin baş verməsidir. Nəticə baş vermədikdə, belə əməl cinayət sayılmır (AR CM-si, mad. 222-225, 263). Ümumilikdə, bu cinayətlər ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlər hesab edilir.

İkinci qrupa daxil olan əməllərə - bir-birindən ağırlığına görə, onlara psixi münasibətə görə fərqlənən iki və daha artıq nəticəni nəzərdə tutan cinayətlər daxildir. Burada baş verən nəticələr arasında müəyyən fasilələr olsa da, onlar arasında qarşılıqlı əlaqə mövcud olur. Belə əməllərdə əmələ psixi münasibət qəsd, nəticəyə isə ehtiyatsızlıq formasında olur. Bu zaman məsuliyyət daha ağır nəticəyə əsasən müəyyən olunur. Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində təqsirin qarışıq forması ilə törədilən bir çox cinayət olduğundan, onun anlayışının qanunda əks olunması zəruriliyini meydana çıxartmışdır.

Cinayətin motiv və məqsədi.

Cinayətin motiv və məqsədi təqsirdən asılı olmayaraq əmələ daxil olur, məsuliyyətin həddində rol oynayır. Motiv və məqsəd təqsirdən əvvəl yaranır, qəsd formalaşdırır, onu icraya yönəldir. Motivlə məqsəd arasında əlaqə mövcuddur. Motiv formalaşması eyni zamanda məqsədi formalaşdırır. Professor F.Y.Səməndərovun motivə verdiyi belə bir anlayışı mövcuddur:

"Cinayətin motivi ictimai-təhlükəli əməli törətməyə qətiyyət yaradan, konkret əməldə maddələşən dərk olunmuş maraqdır".

Şəxsdə əməli törətməyə qətiyyət yaradan motivin yaranması motivasiya prosesi ilə bağlıdır. Motivasiya – motivlərin formalaşması və inkişaf prosesinə deyilir.

Motiv və məqsəd qəsdlə törədilən cinayətlər üçün xasdır. Ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərdə nəticənin yox, nəticəni doğuran davranışın motivi olur.

Motiv törədilən hər bir cinayətlərdə araşdırılmalıdır, belə ki, məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən, bəzi normalarda isə tövsifedici əlamətlər kimi qanunda öz əksini tapmışdır.

Motivdən fərqli olaraq, məqsəd şəxsin əməlinin obyektiv gerçəklikdə yaradacağı arzuolunan dəyişikliklər barəsində təsəvvürləridir. Məqsəd də motiv kimi maddi tələbatla, sərvətlə bağlı olur. İnsan malik olmadığı sərvəti əldə etmək üçün səy və fəaliyyətini ona yönəldir. Beləliklə, cinayətin məqsədi cinayətkarın təsəvvüründə yaratdığı sərvətin obrazı ilə eynidir ki, şəxs buna nail olmağa səy göstərir. Məqsədin öyrənilməsi şəxsiyyətin müəyyən edilməsində, məsuliyyətin fərdiləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Belə ki, elə cinayətlər mövcuddur ki, motiv və məqsəd mütləq aydınlaşdırılmalıdır. Məsələn, tamah motivi və faydalanmaq məqsədi olmasa, əməl oğurluq kimi tövsif edilə bilməz. Bu halları nəzərə alaraq, Ali Məhkəmənin Plenumunun "Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 3 may 1993-cü il tarixli qərarında haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, məhkəmələr qəsdən adam öldürmə işlərinə baxarkən, işin düzgün həll edilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən bütün halları, yəni, təqsirin xarakteri, dərəcəsinin müttəhimin və zərərçəkmişin şəxsiyyətinin, adam öldürənin motivinin, məqsədinin tam və hərtərəfli araşdırılmasını təmin etməlidirlər.

Sual 3

Səhv və onun məsuliyyətə təsiri

Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində səhvin anlayışı öz əksini tapmamışdır. Səhv yalnız cinayət hüquq nəzəriyyəsində və təcrübədə araşdırılır. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində səhvə belə bir anlayış verilir: "Səhv şəxsin əməlinin hüquqi xüsusiyyətləri və faktiki halları ilə bağlı düzgün olmayan təsəvvürüdür".

Şəxsin düzgün olmayan təsəvvürü subyektiv xüsusiyyətlər və obyektiv şəraitlə bağlı olur. Subyektiv xüsusiyyətlərə şəxsin qüvvədə olan qanunvericiliyi, müəyyən olunmuş təhlükəsizlik qaydalarını bilməməsi, savadsızlığı, keçirdiyi iztirablar və s. hallar aiddir. Obyektiv şəraitə cinayətin baş vermə anı, şəraiti, məkan və digər hallar aid edilə bilər.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində hüquqi və faktiki səhv fərqləndirilir ki, bunların hərtərəfli öyrənilməsi təqsirin müəyyən edilməsində, məsuliyyətin həllində əhəmiyyətli rol oynayır.

Hüquqi səhv. Şəxsin törətdiyi əməlinin hüquqi xüsusiyyətləri hüquqi nəticələri ilə bağlı yalnız təsəvvürüdür. Hüquqi səhvin 2 forması var:

1. Şəxs cinayət sayılmayan əməli cinayət hesab edərək onu törədir. Lakin, cinayət qanunvericiliyində cinayət kimi xarakterizə olunmadığına görə, belə əməl məsuliyyət yaratmır.

2. Şəxs əməlin cinayət olduğunu bilməyərək, belə əməli törədir. Bu zaman şəxsin əməlin ictimai təhlükəsizliyini dərk etməsi istisna edilmir. Lakin, şəxs əməlin ictimai təhlükəliliyin dərk etmərsə və ya dərk etməli deyilsə, cinayət məsuliyyəti istisna olunur. Məsələn, dəfələrlə əmri və ya sərəncamı yerinə yetirən şəxs əməlinin qanuna uyğun olduğunu qəbul edərək, heç bir ictimai münasibətə ziyan vurmadığını dərk edir.

Şəxs bir halda bir neçə cinayət törətdiyini sanır. Əslində isə bir obyektə ziyan yetirir. Bu zaman şəxs yalnız törətdiyi cinayətə görə məsuliyyətə alınır.

Başqa halda bir neçə cinayət törədən şəxs yalnız bir cinayət törətdiyini hesab etsə də, əməl nəticəyə görə tövsif edilir, səhv isə məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi çıxış edir.

Şəxs niyyəti ilə əhatə olunan cinayətdən daha ağır cinayət törədirsə, şəxs törətmək istədiyi cinayətə görə məsuliyyətə alınır, bu şərtlə ki, baş verən ağır nəticə şəxsin şüuru ilə əhatə olunmasın. Əksinə, şəxs törətmək istədiyi cinayətə nisbətən az ictimai-təhlükəli cinayət törətmişsə, onun əməli törətmək istədiyi əmələ cəhd kimi tövsif olunur.

Faktiki səhv – ictimai-təhlükəli əməlin obyektiv əlamətləri haqqında yalnız təsəvvürə deyilir, belə səhv cinayətin obyektı, predmeti, hərəkət və hərəkətsizliyinin xarakteri, nəticənin ağırlığı və digər hallarla bağlı olur.

Obyektə səhv – istintaq təcrübəsində səhvin bu növünə tez-tez rast gəlinir. Burada səhvin spesifik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu qəsdin formasını dəyişmir, bu forma daxilində onun məzmunu müəyyən edilir.

Obyektə səhvin əsas obyektə, fakultativ və əlavə obyektə səhv növləri fərqləndirilir. Əsas və əlavə obyektə səhv mürəkkəb tərkibli cinayətlərdə mövcud olur. Əsas obyektə səhv cinayətin məzmununu və nəticədə tövsifini dəyişir. Bu halda əməl kriminal niyyətin yönəldiyi cinayətə cəhd kimi qiymətləndirilir.

Bir əməl başqa əməlin törədilməsi üsulu kimi çıxış edərsə, bu halda başqa obyektə qəsd edilir. Buna görə də, əlavə obyektə bağlı olan səhv bütövlükdə əməlin tövsifinə təsir göstərir. Məsələn, quldurluq zamanı hücumla məruz qalmış şəxsin öldüyü məlum olarsa, əməl quldurluğa cəhd kimi tövsif olunur.

Predmetə səhv. Şəxsin qəsdə məruz qalan ictimai münasibətin bir elementi barəsində yalnız təsəvvürüdür. Predmetə səhv əsasən mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdə meydana çıxır və adətən, məsuliyyətə təsir göstərmir. Məsələn, şəxs bir kəsə un oğurlamaq istəyərkən, bir kəsə şəkər oğurlayır. Lakin, bəzi hallarda predmetə səhv mövcud olduqda, əməlin tövsifi

dəyişir. Bu barədə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun "Dələduzluq cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" bilavasitə göstərişi vardır: "Vətəndaşların pulunu və ya əmlakını ələ keçirmək məqsədilə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə adı ilə bağlı başqa vasitə və ya maddələri satan şəxsin əməli dələduzluq kimi, alıcılar isə qanuni əsaslar olduqda, narkotiki vasitələri, psixotrop, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələri əldə etməyə cəhdə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

Bəzən törədilən cinayətlərdə mövcud olmayan predmetlər barəsində səhvə yol verilir. Təcrübədə mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərdə belə səhvlərə daha çox rast olunur, belə əməllərdə məsuliyyət cinayətə cəhdə görə həll olunur.

Edilən hərəkətin xarakterinə görə səhv. Belə səhvin 2 növünə rast gəlinir. Bir halda, şəxs ictimai-təhlükəli sayılmayan hərəkəti edərək, cinayət törətdiyini sanır. Məsələn, dələduzluqla məşğul olan şəxs səhvən qəlp pul əvəzinə həqiqi qızıl pulu satır ki, bu zaman onun əməli dələduzluğa cəhd kimi tövsif olunur.

Başqa halda, şəxs törətdiyi əməlin ictimai-təhlükəli xarakterini dərk etmir, bu çox zaman diqqətsizliklə bağlı olur və belə əməllərdə ehtiyatsızlığa görə məsuliyyət yaranır.

Cinayətin edilmə vasitəsinə olan səhv. Cinayətin edilmə vasitəsilə bağlı səhvə təcrübədə tez-tez rast olunur. Cinayətin edilmə vasitəsi elə bir şeydir ki, onun vasitəsilə qəsd obyektinin predmetinə təsir göstərmək olur. Bəzən təqsirkar cinayət törətmək üçün elə bir vasitə seçir ki, bu vasitə ilə cinayəti başa çatdırmaq mümkün olmur. Bu vasitələr "yararsız vasitə" adlanır. Məsələn, başqasını öldürmək istəyən şəxs köhnə silahdan istifadə etmək istəyir, lakin, silah yararsız olur. Bu halda cinayətin edilmə vasitəsinə olan səhv cinayət-hüquqi əhəmiyyət kəsb edir və tövsifin həllində mühüm rol oynayır.

Cinayət tərkibinə daxil olan hallara olan səhv. Bu hallara olan səhv cinayətin obyektiv və subyektiv əlamətləri üzrə qruplaşdırılır.

Şəxs cinayətin hər hansı elementi, məsələn, üsulu barədə yanıla bilər. Üsul cinayətin konstruktiv əlaməti kimi nəzərdə tutulan hallarda belə əməllərin törədilməsi cinayət sayılır.

Başqa halda şəxs cinayətin üsulu barəsində yanılaraq, başqa cinayəti törədirsə, onun məsuliyyətə heç bir təsiri olmur. Məsələn, oğurluq edərkən şəxs heç kimin onu görmədiyini zənn edir. Halbuki, bir neçə nəfər şəxs əməlin şahidi olur. Bu zaman şəxsin əməli soyğunçuluq yox, oğurluq kimi tövsif olunacaqdır.

Zərərçəkmiş şəxsin şəxsiyyətində olan səhv. Zərərçəkənin şəxsiyyətinə səhv məsuliyyəti istisna edən hal kimi, ağırlaşdırıcı hal kimi hüquqi əhəmiyyət kəsb edir. Zərərçəkənin bəzi xüsusiyyətləri cinayətin əsas əlaməti kimi çıxış edərsə, bu xüsusiyyətlərə səhv məsuliyyəti istisna edir. Məsələn, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslə cinsi əlaqədə olan onun yetkinlik yaşına çatmadığını bilmirsə və ya bilməli deyilsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi zərərçəkənin şəxsiyyətinə olan səhvlə bağlı qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin tövsifi çətinlik törədir. Məsələn, hamilə qadını öldürmək istəyən şəxs onu öldürdükdən sonra onun hamilə olduğunu bilir. Cinayət-hüquq nəzəriyyəsinə və qanunvericiliyə əsasən, belə əməli hamilə qadını öldürməyə cəhd kimi tövsif etməyi düzgün hesab edirik.

Cinayət əməlinin nəticəsi barədə səhv ictimai-təhlükəli əməldən doğan nəticə barədə yalnız təsəvvürdür. Nəticə barədə səhv müəyyən hallarda məsuliyyətin dəyişməsinə səbəb olur. Məsələn, başqa şəxsin sağlamlığına ağır zərər yetirildikdən sonra ölürsə, ölümdən ibarət nəticə ilə bağlı səhv meydana gəlir, əməl qəsdən adam öldürməyə görə tövsif olunmur.

Başqa halda isə şəxs arzuladığı nəticəyə çatmırsa, baş verən nəticədən asılı olmayaraq əməl şəxsin kriminal niyyətinin yönəldiyi cinayətə cəhd kimi tövsif olunacaqdır.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Özgə əmlakını qanunsuz ələ keçirmə və talama işləri üzrə qanunvericiliyin məhkəmə tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında" 14 may 1999-cu il tarixli qərarı belə mövqeyi özündə əks etdirir: "Oğurluq edərkən təqsirkarın niyyəti külli miqdarda əmlakı ələ keçirmək olmuşsa, lakin, onun iradəsindən asılı olmayan hallara görə buna nail ola bilməmişsə, faktiki oğurlanan əmlakın miqdarından asılı olmayaraq, məsuliyyət külli miqdarda əmlak oğurlamağa cəhdə görə həll edilməlidir".

Səbəbli əlaqənin inkişafına olan səhv. Şəxs bəzən törətdiyi əməllə əməldən doğacaq ictimai-təhlükəli nəticəni düzgün dərk etmir. Xüsusən, qəsd formasında nəzərdə tutulan əməl törədilərkən, sadalanan ünsürlər qəsdin məzmununa daxil olmalıdır. Qəsdlə nəticə arasında səbəbli əlaqənin düzgün dərk edilməməsi araşdırılan səhvin növünü yaradır. Məsələn, sürücü bir nəfəri maşınla vurur, onun öldüyünü güman edərək, izi itirmək məqsədilə torpağa basdırır. Ekspertiza müəyyən edir ki, şəxs torpağa basdırıldıqdan sonra ölmüşdür. Bu halda sürücü yol nəqliyyatı hərəkəti təhlükəsizliyi qaydalarını pozmağa görə və ehtiyatsızlıqla adam öldürməyə görə məsuliyyətə cəlb olunur.

Bütün bunlara yekun vuraraq, qeyd etmək olar ki, cinayət hüququnda səhv təqsirkarın təqsirinin və şəxsiyyətinin müəyyən edilməsində, əməlin tövsifində əhəmiyyətli rol oynayır. Səhvlə bağlı praktikada bəzi problemlər səhvin hüquqi və faktiki növünə cinayət qanunvericiliyində anlayış verilməsini zəruri edir. Belə ki, bu halda cinayət qanunlarının təcrübədə düzgün tətbiqi təmin olunardı.

NƏTİCƏ

Beləliklə, "Cinayətin subyektiv cəhəti" adlı 9 sayılı mövzuya yekun vurduq və qeyd etdik ki, cinayətin subyektiv cəhəti cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar şəxsin psixi fəaliyyətidir. Bundan başqa, cinayətin subyektiv cəhətinin əlamətlərini iki yerə böldük və qeyd etdik ki, əsas əlamətə təqsir, əlavə əlamətə isə motiv, məqsəd və emosional vəziyyət aiddir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin konkret maddəsinə istinad etməklə, təqsirə anlayış verdik və onun formasına anlayış verməklə yanaşı, bu formaların cinayət hüququ əhəmiyyətindən danışdıq. Cinayətin subyektiv cəhətinin əlavə əlamətlərindən danışarkən, motivə, məqsədə və emosional vəziyyətə anlayış verdik və onların cinayət-hüquqi əhəmiyyətindən danışaraq, cinayət əməlinin tövsifində onların rolunu aydınlaşdırdıq.

Üçüncü sual araşdırılarkən, səhv və onun məsuliyyətə təsiri barəsində danışdıq və qeyd etdik ki, cinayət-hüquq nəzəriyyəsində səhvin 2 növü fərqləndirilir:

1. faktiki səhv;
2. hüquqi səhv.